

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО, СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347.1

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.037

Ніщимна С. О.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7424-7688;

Зливко С. В.,

доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2732-3144;

Сикал М. М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-0334-4047

СПОЖИВЧІ ТОВАРИСТВА ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

У статті здійснено спробу визначити правові засади майнових відносин, які виникають між споживчим товариством і його членами, оскільки нормативно-правове регулювання цього питання на сьогодні не є вирішеним. Єдиним нормативно-правовим актом, який передбачає колективну власність, є Господарський кодекс України. Постає потреба у внесенні відповідних змін, пов'язаних з виділенням юридичних осіб – суб'єктів колективної форми власності, які б закріплювали становище таких юридичних осіб як суб'єктів права приватної власності.

***Ключові слова:** кооператив, споживче товариство, майнові відносини, право власності.*

Постановка проблеми. Закон України «Про споживчу кооперацію» не визначив правові засади майнових відносин, які виникають між споживчим товариством і його членами, а також не встановив, хто є суб'єктом права власності цієї юридичної особи [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення цієї проблеми прослідковується насамперед у працях таких учених, як М. В. Аліман, С. Г. Бабенко, Т. Г. Васильців, В. І. Вахитов, В. М. Геєць, С. Д. Гелей, В. В. Гончаренко, А. В. Зеліско, В. В. Зіновчук, А. В. Меркулов, Н. Г. Міценко, Ю. М. Меншикова, Н. В. Мокерова, О. О. Нестуля, Г. П. Скляр, В. І. Тереховська, Ю. В. Тимченко та інші.

Мета статті. Визначення проблем правового статусу споживчих як суб'єктів права власності.

Виклад основного матеріалу. У пункті 6 статті 9 Закону України «Про споживчу кооперацію» зазначається, що суб'єктами права власності споживчої кооперації є члени споживчого товариства, трудові колективи кооперативних підприємств і організацій, а також юридичні особи, частка яких у власності визначається відповідними статутами. Пункт 1 статті 9 Закону визначає, що власність споживчої кооперації є однією з форм колективної власності і вона складається з власності споживчих товариств, спілок, підпорядкованих їм підприємств і організацій та їх спільної власності, але сама споживча кооперація не може бути визнана суб'єктом права власності, оскільки не є юридичною особою. Це система юридичних осіб, яка включає в себе споживчі товариства, підприємства, організації, спілки. Тому споживча кооперація не може бути суб'єктом права колективної власності [2, с. 56].

Визначаючи правовий статус споживчих товариств, Господарський кодекс України включив статтю 111 «Споживча кооперація. Підприємства споживчої кооперації» в главу 10 «Підприємства колективної форми власності», тим самим віднісши споживчі кооперативи до колективної форми власності. Враховуючи те, що на сьогодні Закон України «Про власність» втратив чинність, Господарський кодекс України залишається єдиним нормативно-правовим актом, який передбачає колективну власність. Тому потрібно внести до нього відповідні зміни, пов'язані з виділенням юридичних осіб, суб'єктів колективної форми власності, встановивши, що юридичні особи є суб'єктами права приватної власності. Це ж стосується і положення пункту 1 статті 9 Закону України «Про споживчу кооперацію», яка також встановлює, що споживчі товариства є суб'єктами колективної форми власності, закріпивши

положення, відповідно до якого споживчі товариства визнаються суб'єктами приватної форми власності.

Правовий інститут права власності визначає загальні положення, відповідно до яких власник має певні правомочності щодо володіння, користування та розпорядження належним йому майном.

Слід зазначити, що права розпоряджатися майном споживчого товариства обмежені.

Відповідно до пункту 2 статті 10 Закону України «Про споживчу кооперацію» майно споживчих товариств може бути продано, передано, здано в оренду, надано в позичку і безоплатне тимчасове користування членам споживчих товариств, державним, кооперативним та іншим організаціям, трудовим колективам, окремим громадянам тільки за рішенням загальних зборів, конференцій та з'їздів відповідних спілок або уповноважених ними органів. Отже, фактично право на розпорядження майном споживчого товариства має лише спілка, тобто інша юридична особа.

Водночас відносини між споживчими товариствами та їх спілками будуються на договірних засадах. Відповідно до статті 8 Закону України «Про споживчу кооперацію» споживчі товариства можуть на добровільних засадах об'єднуватися в місцеві спілки, Центральну спілку споживчих товариств України і мають право вільного виходу з них. Споживчі товариства можуть делегувати спілкам частину своїх повноважень та виконання окремих функцій. Спілки споживчих товариств, виходячи з делегованих їм прав, можуть представляти і захищати інтереси споживчих товариств, їх членів та обслуговуваного населення у відповідних державних та інших органах, а також у міжнародних організаціях; надавати споживчим товариствам практичну допомогу в здійсненні господарської діяльності, впровадженні в практику досягнень науково-технічного прогресу, передового досвіду і таке інше. Така невідповідність норм, які містяться в одному законодавчому акті, стала причиною виникнення на практиці ситуацій, коли членство у споживчих спілках є не правом, а обов'язком споживчих товариств, оскільки без спілки товариство не має можливості розпоряджатися належним товариству майном [2, с. 57].

Не визначеними є об'єкти майнових прав члена споживчого товариства. Положення про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації України [3] виділяє такі об'єкти права власності споживчих товариств, як подільне та неподільне громадське майно. Громадське майно – це основні засоби (матеріальні активи), які споживчі товариства, споживспілки утримують з метою використання їх у процесі виробництва, реалізації товарів, надання послуг, здійснення адміністративних, соціально-культурних функцій тощо, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких становить більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) (пункти 1.3, 2.1 Положення). Всі основні засоби споживчої кооперації України поділяються на неподільне і подільне громадське майно. Якщо проаналізувати визначення понять «подільне» та «неподільне» майно, то досить важко встановити, до якого виду – подільного чи неподільного – відносить цей нормативно-правовий акт той чи інший вид майна. Неподільне громадське майно – сукупність необоротних активів (основних засобів) споживчого товариства, споживспілки, які розподілу не підлягають і стають у нагоді як сьогоднішнім членам споживчих товариств, так і майбутнім поколінням. У разі ліквідації споживчого товариства, споживспілки неподільне громадське майно передається за рішенням ліквідаційної комісії споживспілки, до складу якої входить споживче товариство, споживспілка. Об'єкти основних засобів (будівлі, споруди), які зараховані до неподільного громадського майна споживчої кооперації, не можуть бути продані, безоплатно передані, внесені до статутного капіталу інших підприємств, передані в заставу, фінансовий лізинг (крім організацій і підприємств системи Укоопспілки) (пункти 2.3.1–2.3.3 Положення). Подільне громадське майно – це сукупність необоротних активів (основних засобів) споживчого товариства, споживспілки, які в установленому законодавством України та нормативними актами Укоопспілки порядку можуть бути переведені в оборотні активи, а також внесені до статутних капіталів інших підприємств і організацій, передані в заставу, надані в оренду тощо (пункт 2.3.4 Положення). Отже, розглянуті визначення громадського неподільного майна мають економічний характер та не дають змоги визначити критерії, на основі яких майно відноситься до неподільного.

Критично слід оцінити термін «громадське» майно, оскільки ні правова, ні економічна наука такого поняття не виділяє. У Положенні вказаний термін ототожнюється з основними засобами, що є бухгалтерською категорією. Термін «громадський» означає той, який виникає, відбувається в суспільстві, належний всьому суспільству [4, с. 174–175], а тому вважаємо, що застосування його до майна юридичної особи, яка є його власником, є неприпустимим.

Не визначено також на належному рівні, яке саме майно належить до подільного громадського майна споживчого товариства, адже відповідно до пункту 2.3.4 Положення [3] воно визначається як сукупність необоротних активів (основних засобів). До основних засобів, відповідно до пункту 2.3.5 Положення, належать будівлі, споруди, автомобільний транспорт, меблі, конторське обладнання, електронно-обчислювальні машини, корпоративні права споживчого товариства як учасника господарського товариства та будь-які інші основні засоби, не вказані раніше. Така норма дозволяє стверджувати, що обмеження права на розпорядження стосується буквально всього майна споживчого товариства, яке є закріплене за ним як за юридичною особою [5, с. 427]. Положення встановлює, що розпорядження тим майном, яке відноситься до подільного громадського майна, здійснюється з дозволу спілки відповідного рівня. Такий висновок можна зробити, виходячи з аналізу норм цього Положення, тому що отримання дозволу спілки є обов'язковим для товариства за необхідності здійснити ним стосовно основних засобів подільного громадського майна такі дії, як:

- продаж такого майна (пункт 5.3);
- передача такого майна в операційну оренду тим орендарям, які не входять у систему Укоопспілки (пункт 4.2);
- списання подільного громадського майна (пункт 3.2);
- продаж такого об'єкта права власності споживчого товариства, як підприємство (пункт 5.4);
- безоплатна передача основних засобів тим організаціям, які не входять у систему Укоопспілки (пункт 6.3);
- передача основних засобів у заставу (пункт 8.1);
- передача основних засобів як внесок до статутного фонду організацій, що не входять у систему Укоопспілки (пункт 9.1).

Перелічені вище дії становлять юридичний зміст права споживчого товариства на розпорядження належним йому майном, реалізація якого не відбувається на основі автономного волевиявлення споживчого товариства, а залежить від отримання дозволу споживчої спілки на вчинення вказаних дій.

Відповідно до частини 3 пункту 2.3.3 Положення про громадське майно у разі виробничої необхідності переміщення об'єктів основних засобів, будівель, споруд із неподільного громадського майна в подільне громадське майно або з подільного громадського майна в неподільне громадське майно проводиться за рішенням вищих органів управління споживчих товариств, але таке переведення також здійснюється за попередньою згодою (постановою) правління облспоживспілки, Укоопспілки. Отже, споживчі товариства позбавлені можливості самостійно здійснювати правомочності власника щодо закріпленого за ними майна.

Такий порядок розпорядження майном споживчого товариства суперечить загальним засадам реалізації права власності. Відповідно до статті 319 Цивільного кодексу України власник на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається належним йому майном. Тому положення Закону України «Про споживчу кооперацію» щодо права спілок розпоряджатися майном споживчих товариств суперечить загальним засадам реалізації права власності. Рішення щодо розпорядження майном споживчого товариства повинні приймати органи управління самого товариства відповідно до їх компетенції, яка визначається статутом товариства, а не спілки споживчих товариств [2, с. 57].

Висновки. Усунення суперечностей у нормах законодавчих актів, що регулюють правове становище споживчих товариств як суб'єктів права власності, забезпечить ефективне здійснення ними діяльності та збереження їх особливого статусу організацій, що мають на меті поліпшення економічного та соціального добробуту громадян, що є їх учасниками.

Список використаних джерел

1. Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 р. № 2265. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр> (дата звернення: 28.10.2019).

2. Кучеренко І. М. Місце споживчих товариств у системі непідприємницьких кооперативів. *Часопис Хмельницького університету управління та права «Університетські наукові записки»*. 2005. № 3. С. 52–59.

3. Положення про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації України: затверджено Постановою VI зборів Ради Укоопспілки XVII скликання 03.3.2003 р. зі змінами і доповн., затвердженими IV зборами Ради Укоопспілки XIX скликання 24.01.2007 р. *Нормативні акти Укоопспілки*. У 2 т. Київ: Комп'ютерпрес, 2008. Том 1. С. 105–123.

4. Примак В. Непідприємницькі юридичні особи (окремі особливості правового статусу). *Юридичний вісник України*. 2005. № 2. С. 174–177.

5. Зеліско А. В. Право на розпорядження майном споживчого товариства. *Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 35. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. С. 423–430.

Nischymna S., Zlyvko S., Sykal M.

CONSUMER GOODS AS SUBJECTS OF OWNERSHIP

An attempt to determine the legal basis of property relations that emerge between a consumer society and its members is made in the article, because regulatory affairs of this issue are not resolved to date. The only statutory instrument that provides for collective ownership is the Economic Code of Ukraine. There is a necessity to make appropriate amendments connected with the allocation of legal entities which are the subjects of collective ownership that would validate the status of such legal entities as the subjects of private ownership.

All basic means of consumer cooperation of Ukraine are divided into indivisible and divisible public property. Indivisible public property is a set of non-current assets (fixed assets) of a consumer society, consumer unions, which are not subjects to distribution and are useful to both current members of consumer societies and to future generations. Divisible public property is a set of non-current assets (fixed assets) of a consumer society, consumer unions, which, in accordance with the legislation of Ukraine and the normative acts of the Central Union of Consumer Societies of Ukraine, can be converted into current assets, as well as contributed into the authorized capital of other enterprises and organizations, pledged, leased, etc.

In case of industrial necessity, the transfer of objects of fixed assets, buildings, structures from indivisible public property to divisible public property or from divisible public property into indivisible public property shall be carried out by the decision of the higher management bodies of consumer societies, but such transfer shall also be carried out with the prior consent (decree) board of the Regional Consumer Union, Central Union of Consumer Societies of Ukraine. Consequently, consumer societies are deprived of the ability to exercise the powers of the owner independently in respect of their assigned property.

Key words: cooperative society, consumer society, property relations, ownership.

References

1. Ukraine (1992), On consumer cooperation: Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр> (accessed: 28.10.2019).
2. Kucherenko, I. M. (2005), The place of consumer societies in the system of non-business cooperatives. *Journal of Khmelnytsky University of Management and Law "University Scientific Notes"*, No 3, pp. 52–59.
3. Ukraine (2003), Regulations on public property (fixed assets) of consumer cooperation of Ukraine. *Legislative acts of Central Union of Consumer Societies of Ukraine*. In 2 volumes. Kyiv, Volume 1, pp.105–123.
4. Prymak, V. (2005), Non-business legal entities (specific features of legal status). *Legal Bulletin of Ukraine*, No 2, pp.174–177.
5. Zelisko, A. V. (2007), The right to dispose the property of a consumer society. *State and Law: collection of scientific papers. Legal and Political Sciences. Issue 35*. Kyiv: V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, pp. 423–430.